

Correctievoorschrift HAVO

2012

tijdvak 1

geschiedenis (pilot)

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Examens (CvE) op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet CvE de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.
- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examiner en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examiner en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examiner. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Examens van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
  - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
  - 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
  - 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
  - 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
  - 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
  - 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 78 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:
Vakinhoudelijke argumenten moeten afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijke publicaties.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Door de tijd heen

1 maximumscore 2

De juiste volgorde is:

3, 2, 5, 4, 1, 6

Opmerking

Als door het wegstrepen van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

Prehistorie en oudheid

2 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

In deze prehistorische landbouwgebieden worden de meeste archeologische vondsten gedaan, omdat bij een landbouwsamenleving in nederzettingen / op één plek werd gewoond en geleefd of

Bij jagers en/of verzamelaars was er geen bewoning op één plek. Het is dan ook veel moeilijker om archeologische vondsten van jagers en/of verzamelaars te vinden omdat het zoekgebied hier meer verspreid ligt / er minder 'duurzame' resten te vinden zijn dan huizen/potten.

3 maximumscore 4

Kern van een juist antwoord is:

- Bij aristocratie/oligarchie/monarchie/tirannie hebben de burgers weinig/geen invloed / is het burgerschap weinig ontwikkeld, want grote groepen van de bevolking worden uitgesloten van het vervullen van een ambt in de staat 2
- Bij democratie heeft het burgerschap een brede invulling, omdat politieke ambten worden verloot / iedere burger een kans maakt op politieke invloed 2

Opmerking

Alleen als in het antwoord duidelijke verschillen worden aangegeven in de invulling van het burgerschap bij verschillende staatsvormen, worden scorepunten toegekend.

Vraag	Antwoord	Scores
4	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> Galenus vindt de Griekse cultuur superieur (hij vindt dat andere volken Griekse gewoonten zouden moeten volgen om geen barbaar te zijn), wat past bij zijn tijd omdat de Romeinen (veel van) de Griekse cultuur overnemen / de Grieks-Romeinse cultuur als superieure cultuur verspreiden over hun rijk 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Galenus vindt de Germanen barbaren (zij zijn de kennis van de Grieks-Romeinse cultuur niet waard), wat past in zijn tijd omdat de confrontatie tussen de Romeinen en Germanen dan plaatsvindt 	1
5	maximumscore 4 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	bij 1:	
	<ul style="list-style-type: none"> Er was sprake van religieuze continuïteit, want bij de invoering van het christendom / werden elementen van voorchristelijke religies opgenomen, zoals de plek van het heiligdom / de datum van feesten / dat de staat/keizer het geloof van zijn onderdanen bleef bepalen 	2
	bij 2:	
	<ul style="list-style-type: none"> De wetten waren bedoeld om zijn macht te verstevigen, want zo werden opstanden voorkomen / werd eenheid gestimuleerd / verliep de overgang naar het christendom geleidelijk/zonder tegenstand 	2

De middeleeuwen

6	maximumscore 2 Kern van een juist antwoord is: Uit de bron blijkt dat Alfred het klooster land en rijkdommen geeft, wat ervoor zorgt dat de koning politieke steun krijgt van de kerk / politieke invloed houdt/krijgt op de kerk.	
7	maximumscore 4 Een juist antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> De vroege middeleeuwen worden gekenmerkt door feodale verhoudingen in het bestuur; de maatregelen van Willem passen daarbij omdat eruit blijkt dat hij zijn vazallen land in leen gaf 	2
	<ul style="list-style-type: none"> De late middeleeuwen worden gekenmerkt door een beginnende centralisatie van het bestuur; de maatregelen van Willem passen daarbij omdat hij een centrale registratie van het landbezit (voor belastingheffing) aanlegde in het <i>Domesday Book</i> (wat het centrale bestuur versterkte) 	2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

8 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat de *Enneaden* van Plotinus (waarschijnlijk) vaker bewaard is gebleven in West-Europa, omdat boeken uit de oudheid in kloosterbibliotheken werden bewaard en dit boek bruikbaar was in de christelijke theologie / omdat beide andere boeken over natuurlijke fenomenen gaan die in de Bijbel al verklaard zijn.

9 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Door de toenemende belangstelling voor de klassieke oudheid / de opkomende Renaissance / de groei van de contacten met de Arabische wereld door de kruistochten / de herovering van Spanje werden meer klassieke teksten in West-Europa bekend.

10 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De bron kan worden beschouwd als een betrouwbare bron, want de auteur is een tijdgenoot / leeft in de stad waaruit de expeditie vertrekt / kan ooggetuige zijn geweest van het vertrek en dus een directe weergave kan hebben gegeven van het vertrek van de gebroeders Vivaldi.

11 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

In de bron wordt beschreven dat de gebroeders Vivaldi schepen uitrusten die naar het westen de oceaan opgaan om Indië te zoeken. Dit lijkt op de latere Europese overzeese expansie.

Door de tijd heen

---

12 maximumscore 3

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Bron 5 laat de uitgestrektheid van het Romeinse Rijk zien, wat past bij de tijd van de groei van het Romeinse imperium 1
- Bron 6 is een gevolg van de ontdekkingsreizen, wat past bij de tijd van de Europese overzeese expansie / het ontstaan van wereldwijde handelscontacten 1
- Bron 7 laat de zeeverbindingen van West-Europa met hun koloniën zien, wat past bij het Modern Imperialisme / toont stoomvaartlijnen wat past bij de Industriële Revolutie 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Een economisch motief voor het laten maken van kaarten is het bevorderen van handel/handelscontacten (door het aangeven van handelsroutes) 1
- Een politiek motief voor het laten maken van kaarten is het tonen van grenzen / macht / vastleggen van veroveringen/claims op grondgebied 1

Vroegmoderne tijd

14 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De bron illustreert de twee volgende kenmerkende aspecten met toelichting:

- De wereldwijde handelscontacten / het handelskapitalisme / het begin van een wereldeconomie, want de VOC is een handelsorganisatie die wereldwijd handel drijft. Op het schilderij zie je Pieter Cnoll, een Nederlandse koopman in Indië / gehuwd met een half-Japanse vrouw 2
- De bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek, want de VOC levert veel geld op. Het schilderij laat een zeer welvarende koopman zien / is zelf een voorbeeld van de bloei van de schilderkunst in de Gouden Eeuw in de Republiek 2

Opmerking

Alleen aan een juiste combinatie van kenmerkend aspect en passende toelichting worden 2 scorepunten toegekend.

15 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het schilderij lijkt de conclusie te ondersteunen omdat Cnoll is getrouwd met een half-Japanse vrouw en leeft als Nederlander in Indië; er lijkt een samenleving te bestaan waarin verschillende culturen samenleven 1
- Uit de bron mag deze conclusie echter niet getrokken worden, omdat de bron niet representatief is / dit niet geconcludeerd mag worden op basis van één bron. (Het huwelijk van) Cnoll was een uitzondering, er woonden weinig Europeanen in Azië 1

Vraag	Antwoord	Scores
16	<p>maximumscore 2</p> <p>Kern van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> Het absolutisme van Lodewijk XIV komt naar voren in zijn centrale rol aan het hof / het in eigen hand houden van alle politiek macht De koning bindt de adel aan het hof in Versailles om te voorkomen dat de edelen eigen politieke activiteiten/macht ontwikkelen 	<p>1</p> <p>1</p>
17	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> Doordat De Saint-Simon aan het hof heeft geleefd / uit eigen waarneming put / meerdere bronnen/dagboeken van verschillende edelen gebruikt, lijkt de bron betrouwbaar Doordat De Saint-Simon het hofleven niet neutraal beschouwt / het frivole gedrag aan het hof sterk afkeurt, kan hij een aantal belevenissen hebben overdreven om zijn betoog kracht bij te zetten, wat de betrouwbaarheid van deze bron ondergraaft 	<p>1</p> <p>1</p>
18	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <p>In het deïsme werd ervan uitgegaan dat de natuurwetten voor de voortgang in het universum zorgden (en niet God). Dit paste binnen de Verlichting omdat de idee dat het universum door (natuur)wetten wordt gestuurd een rationele verklaring is.</p>	

Moderne tijd

- 19 **maximumscore 2**
- Voorbeeld van een juist antwoord is:
- George Fitzhugh is van mening dat slavernij niet erg is. Dit is verklaarbaar aangezien Fitzhugh zelf een plantage-eigenaar/slavenhouder is. Hij heeft de slaven nodig.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

20 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Voor een abolitionist zullen de opvattingen van Fitzhugh onaanvaardbaar zijn, omdat hier een positief beeld van de slavernij wordt gegeven, bijvoorbeeld dat jonge, oude en zwakke slaven niet hoeven te werken, maar verzorgd worden door de plantagehouder 2
- Een socialist zal zich kunnen herkennen in de opvattingen van Fitzhugh, omdat hier een negatief beeld geschetst wordt van het werken in fabrieken waarbij kapitalisten/fabriekseigenaren de arbeiders uitbuiten, bijvoorbeeld als blijkt dat de vrije arbeider in de fabriek moet werken of verhongeren / harder en langer voor minder loon moet werken dan een slaaf 2

Opmerking

Alleen als de uitleg gegeven wordt met een passend voorbeeld uit de bron, worden scorepunten toegekend.

21 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Tussen 1830 en 1840 voltrekt zich het proces dat er toe leidt dat er meer fabriekswevers zijn dan handwevers 1
- Dit duidt erop dat er meer in fabrieken gewerkt wordt dan in de huisnijverheid, en dat dus de Industriële Revolutie zich voltrekt 1

Opmerking

Als alleen de groei van het aantal fabriekswevers wordt genoemd, worden geen scorepunten toegekend.

22 maximumscore 2

Een juist antwoord bevat de volgende elementen:

- een juiste economische verklaring voor het ontstaan van het Modern Imperialisme (bijvoorbeeld de opkomende industrie maakte het veroveren van grondstoffen/afzetmarkten noodzakelijk) 1
- een historisch juist voorbeeld waarmee de uitleg kan worden verduidelijkt (bijvoorbeeld Nederland breidt de controle over Nederlands-Indië/Indonesië uit / intensiveert de controle over Indonesië om verzekerd te zijn van een vaste afzetmarkt) 1

Vraag	Antwoord	Scores
23 maximumscore 2	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> De regering gaat zich bemoeien met het aankopen van koren/graan/voedsel (wat de regering in normale tijden overlaat aan privéondernemers), want de boeren wordt gevraagd het koren aan de overheid te leveren 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Een verklaring voor deze verandering is, dat de regering onrust / hongersnood onder de bevolking wil voorkomen 	1
24 maximumscore 6	Uit het antwoord moet blijken dat:	
	<ul style="list-style-type: none"> overweging 1 onjuist is, omdat een foto geënceneerd kan zijn / niet per definitie betrouwbaar is 	2
	<ul style="list-style-type: none"> overweging 2 juist is, omdat er controle/verificatie mogelijk is van het bewijs dat de foto zou moeten leveren doordat de man op de foto bekend is 	2
	<ul style="list-style-type: none"> overweging 3 onjuist is, want deze betekenis van representatief houdt geen verband met een historisch onderzoek 	2
25 maximumscore 2	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> Volgens Roth kunnen de nationaalsocialisten succesvoller dan ooit hun propaganda verspreiden door gebruik te maken van moderne propaganda- en communicatiemiddelen / de pers te controleren 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Roth beschrijft hoe andere meningen niet langer mogen worden gemeld / het inzetten van terreur tegen tegenstanders. Dit past bij een totalitaire samenleving 	1
26 maximumscore 2	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> Het uitsluiten van Joden is in strijd met de statuten van de Winterhulp omdat daarin staat dat hulp "zonder aanzien des persoons" gegeven wordt, dit zou ook voor Joden moeten gelden 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Het uitsluiten van Joden past bij de Duitse bezetting waarin Joden worden vervolgd door de nationaalsocialistische bezetters 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

27 maximumscore 3

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Uit de tekening blijkt dat Jordaan de Winterhulp hypocriet vindt (omdat de Winterhulp bedoeld is voor behoeftige Nederlanders terwijl de bezetters zelf de ellende veroorzaken door Nederlandse producten naar Duitsland te vervoeren / de burgers giften worden afgeperst) 1
- Jordaan laat dit in de prent zien door (twee van de volgende): 2
  - de collectant af te beelden als een Duitse soldaat / een verkleed meisje.
  - de collectant gewapend / met een grijs af te beelden.
  - een rij Duitse soldaten af te beelden die zakken met luxe artikelen (suiker en textiel) wegslepen naar Duitsland.

28 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Na 1945 ontstond de Koude Oorlog waarbij twee ideologische machtsblokken tegenover elkaar kwamen te staan. Toen Soekarno de communistische opstand neersloeg, zagen de Verenigde Staten Indonesië/Soekarno als bondgenoot die hun steun verdiende in de dekolonisatiestrijd.

29 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

bij 1:

- Toenemende ontkerkelijking leidt tot sociaal-culturele veranderingen omdat mensen niet langer klakkeloos de christelijke leer, normen en waarden volgen 1
- De ouders van J. Otterloo houden haar streng in de gaten wat betreft omgang met jongens en vinden dansles zondig terwijl jongeren daar later vaker zelf over kunnen beslissen / de schoolkeuze van de ouders van J. Otterloo is voor christelijk onderwijs terwijl daar later vaak meer vrijheid in is 1

bij 2:

- Toenemende welvaart leidt tot sociaal-culturele veranderingen omdat mensen zich daardoor vrijer en onafhankelijker voelen. Jongeren in de jaren zeventig mogen hun verdiende geld zelf houden / zijn minder afhankelijk van hun ouders. Ze nemen hierdoor meer eigen beslissingen. 1
- J. Otterloo moet nog precies doen wat haar ouders haar zeggen zoals op tijd thuis zijn / naar een bepaalde school gaan die leuk is voor 'als ze getrouwd is' 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

30 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het Eurovisie Songfestival moest bijdragen aan de eenwording van Europa 1
- Door het samen organiseren van een festival / genieten van een deel van elkaars cultuur werd de Europese band / een gevoel van eenheid versterkt 1

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste twintig kandidaten per school in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 29 mei naar Cito.

6 Bronvermeldingen

bron 1	ontleend aan: https://perswww.kuleuven.be/~u0013314/retorica/bk1ch08.htm
bron 2	https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/1887/8882/1/5_40_091.pdf
bron 3	ontleend aan: Simon Keynes en Michael Lapidge, Asser's Life of King Alfred and Other Contemporary Sources, London 1983, pag. 105.
bron 4	ontleend aan: G. H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores xviii, 1863, pag. 335.
bron 5	http://www.grenswetenschap.nl/blogs/Oud-Romeinse-wegenkaart-onthuld
bron 6	http://users.telenet.be/michel.vanhalme/hermes28103.htm
bron 7	De wereld volgens de Bosatlas, 1877-heden, Groningen 1992, pag. 206-207.
bron 8	Nelleke Noordervliet, Op de zeef van de tijd, Zwolle 1999, pag. 70.
bron 9	A. Brassinga (vert.), Memoires, Saint-Simon, Amsterdam 1996, pag.13-14.
bron 10	J.W. Schulte Nordholt, Amerika, de weg van een wereldmacht, Baarn 1963, pag. 58-59.
bron 11	H. Diederiks, D. Noordam en G. Quispel, P. Vries, Van agrarische samenleving naar verzorgingsstaat, Groningen 1987, pag. 289.
bron 12	H. Plas e.a., Toen Wilhelmina regeerde, stabiliteit en verandering in de Nederlandse samenleving, 1898-1948, Amsterdam 1988, pag. 32.
bron 13	ontleend aan: Pariser Tageblatt, 6 juli 1934.
bron 14	Nederland in de 20ste eeuw, 1930-1940, Hoogeveen 2004, pag. 8.
bron 15	http://geschiedenis.vpro.nl/artikelen/39251369
bron 16	L.J. Jordaan, Nachtmerrie over Nederland, Amsterdam 1990, zonder paginanummering.
bron 17	H. Romer, Rotterdam in de jaren vijftig, Zaltbommel 2007, pag. 49.